

Юлія Грищенко
(Київ)

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВОКАЛЬНОЇ ОСВІТИ В ОДЕСІ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Актуальність. У період реформування професійної освіти важливим є пошук нових форм та оновлення змісту вокальної та загальної музичної освіти. Зокрема, в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») звертається увага на створення умов для формування освіченої творчої особистості громадянина, реалізації та самореалізації його природних задатків і можливостей в освітньому процесі. У пошуку актуальних шляхів розвитку професійної вокальної освіти в Україні та для вирішення зазначених завдань стає важливим і необхідним екскурс в історію вітчизняної музичної педагогіки. На шляху розбудови української національної школи важливим є відродження національних традицій, культури українського народу, а відтак пошук зв'язку історичного минулого і сучасності, значущості музично-педагогічних ідей попередніх поколінь

Теоретичною основою дослідження стали наукові праці з історії розвитку загальної музичної та вокальної освіти в Україні Т.А. Грищенко, К.І. Шамаєвої, В.Ф. Черкасової, Л.Д. Березівської, О.В. Овчарук, В.А. Кузьмічової, М.Д. Марію, Б.П. Гнидя та інших. Однак не зважаючи на інтерес учених і дослідників до зазначеної проблеми, процес розвитку професійної вокальної освіти не став предметом спеціальних наукових досліджень. Відсутність цілісних історико-педагогічних матеріалів, концептуальних підходів щодо висвітлення питань теоретичної та практичної вокальної освіти дає можливість стверджувати, що в своїх працях науковці лише побіжно торкалися питань зазначеної проблеми. Залишалися невідомими навчальні програми, зміст, форми роботи різноманітних закладів освіти, де вокально-хорова підготовка мала досить високий рівень, що дозволяло учням продовжувати навчання в професійних навчальних закладах.

Мета статті. Дослідити стан підготовки професійних співаків в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., з'ясувати суть педагогічних ідей, на яких вона базується, виявити можливість їх використання у сучасній педагогічній науці і практиці.

Виклад основного матеріалу. Досягнення національної музичної культури та мистецтв кінці ХІХ на початку ХХ ст., реформа системи освіти, розширення мережі закладів освіти різних типів, зумовили потребу професіоналізації кадрового складу. Ця проблема була порушена музично-громадськими колами в атмосфері великого суспільного підйому, активізації

демократичного руху. Актуальним питанням музичної, зокрема вокальної освіти, стало створення професійних навчальних закладів у найбільших містах Східної України – Києві, Харкові, Одесі.

Становленню музичної освіти в Одесі сприяла діяльність «Товариства аматорів музики» під керівництвом видатного громадського діяча, композитора П. Сокальського. Велике значення в діяльності товариства мала організація хору. Два рази на тиждень проводились репетиції хору та оркестру. П. Сокальський читав лекції для їх учасників. Члени товариства влаштовували публічні концерти, де виконувалися твори М. Глінки, П. Сокальського, В. Моцарта, Дж. Россіні, К. Вебера та ін., а також російські та українські народні пісні. Відчувалася гостра потреба у професійних виконавцях, які б володіли «фундаментальними знаннями правил співу і музики»[5; 60]. Цей факт значно вплинув на остаточне рішення дирекції про відкриття при товаристві музичних класів, які почали працювати у 1866 році.

Серед викладачів класів були чудові музиканти: Ф. Кестлер (директор класів, викладач теорії музики), П. Сокальський (історія музики), М. Соколов (скрипка), Роде (віолончель), І. Боровичка (контрабас, флейта, гобой), І. Урбанек (кларнет), К. Залуський (мідні інструменти), А. Рене і О. Швамберг (співи). Згодом, за рахунок філармонічного товариства при музичних класах було створено нотну бібліотеку і закуплені музичні інструменти.

Паралельно в Одесі починає діяти музична школа «Товариства витончених мистецтв». Її очолили диригенти А. Дзанотті і Л. Джервазі.

Отже, в 1866 році в Одесі відкриваються дві професійні музичні школи. Але в їх роботі були певні відмінності. В музичній школі «Товариства витончених мистецтв» співи викладались (як було підкреслено в програмі) за італійською методикою. Крім того, в школі був клас гри на фортепіано та інших інструментах, класи гармонії та композиції. В музичних класах «Товариства аматорів музики» основна увага приділялась хоровому співу, а гра на фортепіано зовсім не викладалась. Проте в концертах класів активно пропагувались твори російських та зарубіжних композиторів.

У 1870 році філармонічне товариство і «Товариство аматорів музики» об'єднались в спільне «Одеське музичне товариство», об'єднався їх капітал та бібліотека.

Отже, існуючі музичні заклади давали можливість підготувати особисті кадри виконавців і майбутніх педагогів – професійних співаків і музикантів. Вони стали основою для організації музичних закладів освіти вищого рангу.

У 1884 році в Одесі відкривається відділення РМТ, але почало воно працювати лише через два роки. До його складу у 1886 році увійшло

«Одеське музичне товариство». У цьому ж році при відділенні відкрились музичні класи, в яких викладали кращі одеські музиканти. Спочатку школа працювала за програмою Київського музичного училища, а з 1889 року Петербурзької консерваторії. Очолив школу видатний російський піаніст, диригент, громадський діяч Д. Клімов.

Одеське відділення РМТ поставило перед керівництвом школи такі завдання:

- створити школу на засадах суворого академізму;
- розробити програму, яка б відповідала вимогам школи;
- надати вихованцям музичну ерудицію й перетворити кожного учня в більш менш сформованого музиканта.

Музичні класи мали свій устав, була створена педагогічна рада. Навчання проводилось на трьох курсах: молодшому, середньому й старшому. Учнім надавались знання з теорії музики, композиції, гри на всіх музичних інструментах, у тому числі й органі. При класах працювали духовий і симфонічний оркестри, студентський хор.

У музичній школі викладали талановиті музиканти, багато з яких були концертуючими виконавцями (вокалісти М. Василенко, Н. Юсса, В. Каульбарс; піаністи Б. Дронсейко-Миронович, Г. Бібер; скрипалі П. Пустарнаков, К. Гаврілов). У 80-х роках тут працювала видатна піаністка Розалія Кауфман.

Через два роки після заснування, Міська Дума надала музичним класам щорічну матеріальну допомогу в розмірі 5000 крб. Також на утриманні міста було 10 вихованців, які не мали коштів для навчання.

Наприкінці 80-х років назріло питання про перетворення музичних класів в музичне училище. Його відкриття відбулося у 1897 році і привернуло увагу багатьох здібних педагогів і відомих музикантів. Саме в цей період в училищі починають працювати нові викладачі співу: О. Амфітеатров, І. Перман, артист італійської опери М. Поллі. Варто відзначити й кількісний зріст учнівського складу. Якщо в період 1895-1896 рр. музичні класи нараховували 197 учнів, то вже в 1898-1899 рр. в училищі їх було 247.

У музичному училищі відкриваються класи з науковими предметами і курси художніх предметів. Структура навчання лишилась незмінною з трьома курсами. Залежно від здібностей учнів строк навчання тривав від 5 до 8 років. Безкоштовно навчались обдаровані діти, а малозабезпеченим надавалась матеріальна допомога.

У 1901 році Одеське відділення РМТ переходить в новозбудоване приміщення, в якому був великий концертний зал і чудові класи для

музичного училища. В цей період значно збільшується кількість учнів, яка досягає вже у 1904 році 405 осіб.

У стінах училища постійно проводяться музичні вечори, симфонічні концерти. Схвальні відгуки вміщує місцева преса, яка повідомляє про зміни в складі викладачів училища, про його випуски.

З 1908 року директором музичного училища стає видатний музикант, педагог, композитор і диригент В. Малішевський. Він веде в училищі клас композиції, спеціальні музично-теоретичні дисципліни, інструментовку, камерні ансамблі, оркестровий клас. Як директор він вносить багато нового в діяльність училища, запрошує нових педагогів (чудового чеського скрипаля Ф. Ступку). Важливою подією було запрошення на посаду викладача співу Ю. Рейдер, яка стала засновницею одеської вокальної школи. Завдяки її діяльності в училищі з'явилась можливість відкриття оперних класів.

Отже, діяльність музичних класів та музичних училищ сприяла професіоналізації музичної культури, формуванню художньо-естетичних смаків та поглядів. Викладачі та студенти музичних закладів стають основними виконавцями на концертних естрадах. Випускники училищ поповнюють ряди професійних музикантів та виконавців в оперних театрах, оркестрах, ансамблях, в хорових колективах, проходячи школу майстерності під керівництвом своїх викладачів. Існуючі заклади освіти не були суто музичними, вони надавали ґрунтовні загальноосвітні і спеціальні музичні знання.

У кінці XIX – на початку XX ст. значного розвитку досягає приватна ініціатива. Приватні музичні заклади поступово набувають все більшої конкурентоспроможності з музичними училищами РМТ. Серед приватних закладів освіти були класи, школи та курси. Невеликою кількістю слухачів відрізнялися класи, які надавали основні музичні знання і практичні навички. Школи мали певне фахове спрямування, що визначалося відповідною назвою – «Школа фортепіанної гри», «Школа скрипкової гри», «Школа співу». Також різними були курси і, в залежності від змісту дисциплін, поділялись на музичні, музично-драматичні, оперно-драматичні та інші. Якщо в школах навчалися діти і підлітки, то основну частину навчального контингенту курсів складали студенти та дорослі люди, які хотіли отримати музичну освіту.

Існуючі приватні установи певним чином виконували роль підготовчих курсів перед вступом до музичних училищ. Але в деяких з них рівень викладання був досить високим і дорівнював училищному.

Зокрема в Одесі перші приватні курси були відкриті у 1889 році – музичні курси К. Лаглера. Їх програма за рівнем навчання дорівнювала

консерваторському. При курсах діяли підготовчі класи для початківців. Повний курс навчання для класів з фортепіано тривав 8 років, струнних інструментів – 7 років, спів соло – 5 років. Також діяли педагогічні класи для підготовки випускників до педагогічної діяльності. У 1898-99 навчальному році на курсах навчалось близько 85 учнів.

Досить популярними були музичні класи Д.Ф. фон-Рессель, засновані у 1892 році. До навчання приймали осіб обох станів з восьмирічного віку. Термін навчання на музичних інструментах тривав 8 років, а співу – 6 років. У приміщенні класів щорічно проводилось до восьми літературно-музичних вечорів за участю мішаного хору класів. Для всіх бажаючих діяв педагогічний клас [1, с.39-40].

У кінці XIX – на початку XX ст. в Одесі були засновані й інші приватні заклади: музичні курси Р. Гельм (1894 р.), М. Шмітт (1898 р.), курси артистів імператорських театрів А. Грецького та С. Грецького (класи сольного співу та фортепіано), курси сценічного мистецтва О. Рахманової, курси співу оперних артистів Супруненко (1900 р.), школа для музично обдарованих дітей П. Столярського (1908 р.).

Отже, в досліджуваній період простежується створення та значне зростання спеціальних музичних закладів, важливою ланкою яких стали приватні музичні курси та школи. Величезна кількість приватних закладів свідчила про те, що потяг до музичної освіти на початку XX ст. дуже зріс. Виховання професійних співаків перестає бути епізодичним явищем і поступово набуває систематичного характеру.

З ростом культурного й освітнього рівня в Україні на початку XX ст. нарізла потреба відкриття вищих спеціальних учбових закладів. З 1917 року музична освіта стала державною справою й увійшла до загальної системи освіти. Державного статусу набули також приватні музичні школи.

Осередками професійної вокальної освіти в Україні на початку XX ст. стають консерваторії. Ще у 1889 році після ознайомлення з навчальними програмами музичних училищ Російського музичного товариства А. Рубінштейн висловив думку про необхідність утворення тут консерваторій, які мають стати центрами вокальної освіти.

З вересня того ж року починає працювати Одеська консерваторія. Її організації сприяли талановиті музиканти-педагоги О. Виноградський, О. Глазунов, М. Іполітов-Іванов, В. Сафонов та ін. Вони неодноразово засвідчували високий художній та освітній рівень учнів Одеського музичного училища, програми якого відповідали вимогам консерваторії. Голова Одеського відділення РМТ і директор музичного училища В. Орлов у доповідній записці до Головної дирекції РМТ у 1913 році зазначали: «За

своїми сприятливими кліматичними умовами Одеська консерваторія особливо підходить для розвитку класів співу. Немає сумнівів, що відкриття нової консерваторії стане могутнім поштовхом для сильного підйому музичної культури на Півдні Росії, а місту дасть можливість стати новим музичним центром»[3; с.86].

З ініціативи адміністрації до складу викладачів вокалу були запрошені: артист італійської опери Д. Дельфіно-Менотті, викладач з великим педагогічним даруванням та досвідом Ю. Рейдер.

На думку багатьох дослідників, негативною вадю новостворених консерваторій було те, що їх студенти вважали своїм покликанням лише концертну діяльність, одержуючи кваліфікацію солістів, диригентів і композиторів. Консерваторії не ставили перед собою за мету підготовку викладачів масової школи.

Висновки. Отже, в кінці XIX – на початку XX ст. простежується тенденція становлення і розвитку професійної вокальної освіти в Україні. Діяльність музичних училищ РМТ та чисельних приватних закладів стала вагомим підґрунтям для подальшого розвитку професійної освіти – відкриття вищих музичних закладів, зокрема в Одесі. Вони сприяли консолідації музичних сил України, завдяки яким можна говорити про утворення української вокальної школи.

Постійна взаємодія спеціальної вокальної та загальної музичної підготовки сприяла взаємозбагаченню та розширенню музичних знань. Розширення мережі спеціальних музичних закладів забезпечувало систематичність підготовки професійних співаків.

Список літератури

1. Вебер К.Э. Краткий очерк современного состояния музыкального образования в России / К.Э. Вебер. – М., 1885. – 109 с.
2. Дерibas А.М. Старая Одесса: забытые страницы: исторические очерки и воспоминания / Александр Михайлович Дерibas ; [сост. О.Ф. Ботушанская и др.]. – К.: Мистецтво, 2005. – 415 с.
3. Одесские высшие женские курсы в 1909 г. // Журнал Министерства народного просвещения. – 1910. – №11. – С. 1–15.
4. Рогали С. Об устройстве в Одесской консерватории музыки и пения / Сергей Рогали // Одесский вестник. – 1858. – №51. – С. 15–18.
5. Розенберг Р.М. Музыкальная Одесса / Римма Марковна Розенберг; [Одес. гос. консерватория]. – О.: Ред.-изд. отдел обл. управления по печати, 1995. – 159, [1]с.